

Tylypahkan teologiaa

Kesämökillä Jämsän Haukilahdella, Velhonveden rannalla odotti viime kesältä pöydälle jäänyt *Teologisen Aikakauskirjan* numero. Nyt vasta silmään pisti Esko Miettisen kirjoitus fantasian teologiasta.¹ Kirjoituksen lopulla ”Barth-Potter-näkökulmaa” sovelletaan Jeesus-filmejä käsitelleeseen artikkeliini.² Terävin kritiikki oli kiteytetty kahteen onelineriin: ”Syreeni jää 1900-luvulle” (s. 271) ja ”Syreeni vierastaa yliluonnollista” (s. 272). Tokaisut perustuvat siihen huomioon, että lyhyt katsaukseni – johon pyrin mahdollittamaan esimerkkejä Jeesus-filmien yli 100-vuotisesta historiasta – ei käsitellyt tuoreimpia filmejä, joissa on vain viitteitä Jeesus-hahmoon ja klassiseen evankeliumikertomukseen. Mainitsin toki *Matrixin*, mutta Miettinen huomauttaa, että en soveltanut siihen kaksiluonto-oppia, koska se ei olisi sopinut väittämäni, että Jeesus-filmien pitkässä kaaressa on nähtävissä siirtymä Jeesuksen jumaluuden korostamisesta ihmisyyden korostamiseen.

Matrixin sankari Neo tosiaan herää kuolleista ja pystyy sitten väistelemään luoteja. ”Nykyajan Kristuksen tunnusteko?” ehdottaa Miettinen (s. 271). Mahdollisesti. Mutta ottaako *Matrix* todella kantaa kristologiaan? Tuskinpa. Neo ei ole Jeesus Nasaretilainen, vaikka hänessä on Kristus-hahmosta (ja

paljon muustakin) lainattuja piirteitä. Sama pätee Teräsmieheen, Kapteeni Amerikkaan ja muihin sankarihahmoihin.

Jaottelin artikkelissani Jeesus-filmit kolmeen päägenreen: varsinaiset Jeesus-filmit (joissa esiintyy Jeesus Nasaretilainen), transponoidut (joissa evankeliumikertomuksen juoni tai ”melodia” on ikään kuin siirretty oktaavia ylempäs, yleensä nyky aikaan) ja fragmentaariset (joissa vain osa henkilön ja juonen piirteistä lainaa evankeliumikertomusta). Ala- ja sekatyyppejä on lukuisia. Fragmentaarinen genre on vain toissijaisesti Jeesus-filmeihin kuuluva. Osa tähän tyyppiin kuuluvista elokuvista on fantasi-aa kuten *Matrix*, osa taas muuta fiktiota (esimerkiksi John Waynen tähdittämiä villin lännen klassikkoja on usein vedetty tähän genreen). Olennaista on, että fragmentaarinen genre ei tulkitse evankeliumikertomusta vaan käyttää sen aineksia. Näin ollen ne eivät ota suoraan kantaa Jeesus-hahmoon tai kirkon dogmaan.

Miettisen pääväite onkin yleisluontoisempi. Fantasiakirjallisuus ja -elokuvat perustuvat dualismiin, joka erottaa immanentin ja transsendenttisen, yliluonnollisen todellisuuden. Näin ne edistäisivät mytologisen maailmankuvan paluuta. Miettinen

profetoi, että ”kun 15-vuotias luki kolmannen vuosituhannen ensimmäisinä vuosina raitiovaunussa selvästi ylpeänä velhokirjaansa, kulttuurissa oli jotain tekeillä. Siinä pantiin kirvestä suomalaisen puolivierallisen kansanuskon, materialismin, puun juurelle” (s. 270–271). Näinköhän? Syvällisten kulttuurimutosten näkemiseen tarvitaan pitempi aikajänne. Tolkienin *Taru sormusten herrasta* tuli populaarikulttuurin ja jopa yliopistojen kirjallisuuskurssien osaksi jo 1960-luvulla, mutta en ole huomannut, että se olisi muuttanut maailmankuvaamme.³

Palaan vielä lajityypin ongelmaan ja lukemisen fenomenologiaan. Miettinen toteaa aivan oikein: ”Lukija uskoo konsensustodellisuuteen, jossa hän elää, ensisijaisella uskolla. Lukiessaan fantasiakirjallisuutta hän ottaa käyttöön sekundaarin uskon eli ’kirjallisen uskon’. Ollessaan mielessään taideteoksen sisällä, hän uskoo siihen kirjallisella uskolla, ja on valmis seuraamaan tapahtumia ikään kuin ne tapahtuisivat, ikään kuin niissä olisi hitunen todellisuutta. Mutta hän ei tuo tätä sekundaaria uskoa mukanaan konsensustodellisuuteen, kun hän lopettaa lukemisen. Fantasian harrastaja ei usko peikkoihin, mutta jos hän lukee peikoista taitavasti kirjoitettua kirjaa, hän menee mukaan kerrontaan” (s. 269). Mistä sitten tulevat Miettisen kuvaamat 15-vuotiaat suippohatut, jotka kääntävät potterologian barthilaisuudeksi? Potter-fanit osannevat erottaa faktan ja fiktion siinä missä muutkin lukijat.

Jeesus-elokuvien (ja evankeliumien) suhdetta fantasiagenreen kannattaisikin ehkä lähestyä toisesta näkökulmasta. Mistä johtuu, että varsinaiset Jeesus-filmit ovat pääosin (selvästi evankelioivia filmejä lukuun ottamatta) ruvenneet karttamaan yliluonnollisia piirteitä, kun taas fantasiakirjallisuus saattaa ujostelematta lainata evankeliumien myyttisimpiäkin aineksia? Eikö juuri siksi, että fantasian maailma pelaa sekundaarilla uskolla? Samasta syystä kreikkalaisen ja roomalaisen mytologian hahmot kuten Herakles/Herkules soveltuvat mainiosti viihdeteollisuuden käyttöön. Hermeneuttisesti tällainen hyväksikäyttö merkitsee, että tekstimaailma (esimerkiksi antiikin jumaltarusto, evankeliumit) irrotetaan alkuperäisestä symbolisesta maailmastaan (antiikin uskonto, varhainen Kristus-usko) uuteen käyttöyhteyteen.

Fantasiakirjallisuuden tutkimus on varmasti teologisesti relevanttia, kunhan ei tehdä äkkinäisiä johtopäätöksiä. Erityisesti on varottava toiveajattelun perustuvia assimilaatioita, joissa yhdenlainen symbolijärjestelmä sulautuu toiseen, toivottuun järjestelmään. Jos tangojumalanpalveluksessa veisataan hartaasti *Satumaata*, onko kirkossa kaikki hyvin?

KIRJALLISUUS

DURIEZ, COLIN

2012 *Legenda nimeltä J. R. R. Tolkien*. Alkuteos *J.R.R. Tolkien: The Making of a Legend*. Suom. Jere Saarinen. Helsinki: Minerva Kustannus.

MIETTINEN, ESKO

2014 ”Karl Barth ja Harry Potter: Fantasian teologiaa Gordon Lynchin menetelmällä”. *Teologinen Aikakauskirja* 119, 265–273.

SYREENI, KARI

2010 ”Enemmän kuin ihminen? Huomioita Jeesus-filmien kristologiasta”. *Minä uskon? Jumala-usko 2010-luvulla*. *Synodaalikirja 2010*. Toim. Maarit Hytönen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 80–99.

1 Miettinen 2014, 265–273.

2 Syreeni 2010, 80–99.

3 Duriez (2012, 219–225) kertoo mm., että hobittien, velhojen ja Konnun maailma liitettiin myöhemmin hippielämäntapaan ja että The Beatles suunnitteli *Sormusten herra* -elokuvaa.